

Дзізінська О.В.,
заступник директора з виховної роботи
Кам'янець-Подільського НВК №13,
Спасюк О.І.,
вчитель історії та правознавства
Кам'янець-Подільського НВК №13

Соціально-педагогічна допомога та профілактика подолання негативних явищ в учнівському середовищі

У статті розглядаються аспекти соціально-психологічного супроводу профілактики насилля і жорстокого поводження в освітньому середовищі Нової української школи, яка передбачає формування вчителями безпечного освітнього простору шляхом створення позитивного мікроклімату, оволодіння учнями навичками безпечної поведінки та толерантної міжособистісної взаємодії.

Ключові слова. Профілактика, середовище, насилля, супровід, превентивність, пріоритети, негативні явища.

Нова українська школа передбачає формування вчителями безпечного освітнього простору шляхом створення позитивного мікроклімату, оволодіння учнями навичками безпечної поведінки та толерантної міжособистісної взаємодії.

Проблема насилля і жорстокого поводження з дітьми є дуже актуальною для сьогодення. За даними міжнародних та вітчизняних громадських організацій, які вивчають питання проявів насилля і жорстокості, разом з кризовими явищами у суспільстві, які неодмінно супроводжуються зростанням соціальної напруги, за останні роки набули поширення випадки проявів насилля щодо дітей з боку дорослих, як батьків, так і педагогічних працівників, а також з боку однолітків. Практика показує, що зростає також і кількість агресивних проявів у дітей, що виявляється у протиправній поведінці, поширенні негативних явищ. [5]

Насилля та жорстоке поводження має різні прояви: від психологічного та морального тиску, знущання над дітьми, приниження честі і гідності особистості, явищ мобінгу, булінгу до фізичного та сексуального насилля.

У сучасному закладі освіти дуже важливо створити систему соціально-психологічного супроводу профілактики насилля і жорстокого поводження в освітньому середовищі.

До негативних явищ в учнівському середовищі можна віднести:

- правопорушення та злочинність;
- насильство, булінг, мобінг;
- шкідливі звички.

Негативні прояви в учнівському колективі – це явище неоднозначне: від звички учнів запізнюватися на уроки до проявів агресії та протиправних суспільних дій.

Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства. Тому актуальність даної теми є безперечною через збільшення таких проявів в поведінці підлітків як агресивність, неповага, нехтування загальнолюдськими цінностями, шкідливі звички, комп'ютерна та інші види залежностей.

Психологічний аспект превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статеві-віковий підхід до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розробку науково-обґрунтованих програм соціалізації та корекції девіацій. [4]

Умовами успішної профілактичної роботи є її комплексність, послідовність, диференційованість, вчасність. Позитивний результат буде лише тоді, коли у закладі

освіти створено цілісну систему профілактики девіантної поведінки неповнолітніх. Відповідна робота повинна проводитися батьками, педагогами, психологічною службою, учнівським самоврядуванням. Ефективність попередження та усунення девіацій значною мірою залежить від систематичної узгодженої діяльності усіх служб, від чіткого усвідомлення кожним спеціалістом, залученим до цієї роботи, своєї ролі й функцій.

Соціальна профілактика є одним з видів соціально-педагогічної роботи, що спрямована на попередження протиправної поведінки, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я молоді та запобігання такому впливу.

На сьогоднішній день особливо актуальним є питання попередження жорстокості та насильства в учнівському середовищі. Визначають такі основні види соціальної профілактики насильства у молодіжному середовищі: первинна, вторинна та третинна. Кожний з видів профілактики має свої особливості.

Первинна профілактика має інформаційно-роз'яснювальний характер, передбачає підвищення обізнаності представників цільової групи з певних питань, формування у них цінності здоров'я та відповідних особистісних якостей, а також навичок, що допоможуть відмовитися від певних стандартів поведінки та негативних звичок [2].

Первинна профілактика найбільш масова та неспецифічна. Саме первинна профілактика (її своєчасність, повнота й постійність) є найважливішим видом превентивних заходів у галузі запобігання відхилень у поведінці людини.

Первинна соціальна профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді може бути проведена шляхом включення цієї проблеми в плани виховної роботи закладів освіти як компонент профілактики негативних явищ в учнівському середовищі. Методами первинної соціальної профілактики є: інформування, приклад, переконання, навіювання, робота в громаді, мікросередовищі, сім'ї. Приклад – метод, що ґрунтується на свідомому відтворенні особистістю певних способів поведінки. Переконання – це спосіб впливу на раціональну сферу особистості за допомогою логічно аргументованої інформації з метою формування чи зміни поглядів, установок, оцінок у об'єкта впливу. Навіювання – це спосіб впливу на свідомість особистості, який передбачає некритичне сприймання інформації об'єктом впливу. Важливою відмінністю навіювання від переконання є його спрямованість не на логіку та розум особистості, а на емоції людини, її готовність отримати готові інструкції до дії. [5] Завданнями первинної профілактики є:

- формування цінності здоров'я та здорового способу життя;
- створення умов для розвитку особистісного потенціалу кожної людини; самореалізації особистості у різних видах творчої, інтелектуальної та громадської діяльності;
- підвищення поінформованості підлітків та молоді щодо загальних питань здоров'я та здорового способу життя, наслідків протиправних дій, вживання різних видів алко-, нарко-, токсичних речовин тощо;
- мотивування до збереження та зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя, використання безпечних поведінкових практик;
- формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля;
- формування у підлітків та молоді життєвої перспективи (життєвої стратегії) та умінь щодо прогнозування власної поведінки з оцінкою її наслідків та впливу на побудовані життєві стратегії;
- формування таких особистісних якостей, які підтримують благополуччя.

Вторинна профілактика передбачає обмеження поширення певних негативних явищ, що вже мають місце у суспільстві чи соціальній групі, попередження загострення таких явищ та їх наслідків, запобігання поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким властива девіантна поведінка [2].

Важливо, що профілактичні дії мають бути спрямовані не лише на зміну девіантної поведінки на індивідуальному рівні, а й на обставини, що таку поведінку можуть спричиняти.

Вторинна соціальна профілактика насильства є груповою. Метою цього виду профілактики є зміна ризикованої мало адаптивної поведінки на адаптивну. У результаті

цієї профілактики передбачається зміна ставлення особистості до себе та оточуючих, навчання навичкам поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до насильства. Вторинна соціальна профілактика насильства може проводитися шляхом розроблення та проведення тренінгів для дітей підліткового віку та учнівської молоді з проблем насильства.

Вторинна соціальна профілактика передбачає своєчасне виявлення таких осіб і надання їм соціальної підтримки і допомоги у напрямках:

- формування знань життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від кривдників;
- зміна ставлення молодшої особи до себе, свого місця у суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому.

Основними завданнями вторинної профілактики є:

- виявлення та усунення причин і умов, що сприяють формуванню негативного явища або девіантної поведінки особи;
- надання своєчасної соціально-педагогічної підтримки підлітку, молодій людині, сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах;
- мотивування особи до зміни способу життя та відмови від небезпечних та/або неправомірних поведінкових практик;
- відпрацювання умінь та навичок, як дозволять особі відмовитись від руйнівної моделі поведінки на користь усвідомленій, безпечній поведінці;
- посилення підтримуючого середовища
- розвиток підтримуючих мереж з числа найближчого оточення, закладів освіти, відповідних соціальних служб.

Третинна профілактика спрямована на попередження рецидивів негативних явищ у суспільстві та девіантної поведінки осіб, яким була властива така поведінка раніше, а також на відновлення особистісного і соціального статусу людини [2].

Третинна соціальна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства. Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки молодшої особи, які призвели до виникнення проблеми. Тобто, як бачимо, цей вид профілактики проводиться на особистісному рівні. Серед основних методів у третинній профілактиці виокремлюють: ведення випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховуючих ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивне соціалізуюче середовище.

Завданнями третинної профілактики можуть бути:

- зменшення шкоди, яку завдає особі, сім'ї, соціальній групі, суспільству існуюче негативне явище;
- виявлення та усунення причин і умов, що сприяють формуванню негативного явища або девіантної поведінки особи;
- мотивування осіб до зміни способу життя, девіантної поведінки;
- подолання залежностей, інших проблем зі здоров'ям;
- соціально-психологічна реабілітація осіб, які постраждали від наслідків своєї поведінки; відновлення психологічного та соціального статусу підлітка; покращення якості життя;
- попередження рецидивів.

Одним із найважливіших напрямів профілактичної діяльності в умовах закладу освіти, є просвітницька робота серед дітей та учнівської молоді. Просвітницьку роботу проводять, як правило, фахівці психологічної служби (практичний психолог, соціальний педагог) у взаємодії з адміністрацією та класними керівниками учнівських колективів. [5]

Фахівці визначають такі основні форми просвітницької роботи:

- лекційна робота;
- організація конкурсів, фестивалів, акцій;
- організація клубів з правових знань;
- лекторії (кіно, відео) правових знань;

– організація на базі закладу освіти консультативних пунктів, де всі учасники освітнього процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з працівниками правоохоронних органів.

Колективні форми й методи навчально-виховної роботи (міні-лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії та ін.) охоплюють одночасно велику кількість підлітків та молоді, сприяють створенню їхнього позитивного настрою.

Вчителі повинні постійно контролювати поведінку дітей, взаємостосунками між ними (на перервах, у дворі школи). Dorosлі, які працюють у дитячих колективах, повинні вчасно визначати ознаки мобінгу і своєчасно на них реагувати. Не можна недооцінювати ситуацію, приймаючи ситуації булінгу, мобінгу за пустощі.

Класний керівник, співпрацюючи з учителями-предметниками, має припиняти будь-які прояви глузування, насилля, цькування і просто нетолерантного ставлення у класі. Застосовувати виключно безоцінкове судження. Виконувати свої функціональні обов'язки щодо об'єднання класу, згуртування учнів. Розробити спільно з учнями правила поведінки у класі, і слідувати за їх дотриманням. Класному керівнику необхідно проводити класні години з теми «мобінг, булінг», можливо за участю практичного психолога, соціального педагога. Важливо говорити про цю проблему з усім колективом класу, розповідати учням про наслідки насилля, цькування, про відповідальність за такі дії, і формувати у них ефективні стратегії поведінки в таких ситуаціях, вчити, як захистити себе і допомогти іншому. [8]

Працівники шкільної психологічної служби мають проводити діагностику стану психологічного клімату класу, і виявити дітей, які зазнали або можуть піддаватися мобінгу зі сторони своїх однокласників. Звичайні діалоги, спостереження під час навчального процесу, анонімні анкетування, консультації з участю дітей, батьків і педагогів здатні виявити явні проблеми. За наслідками діагностичного дослідження необхідно спланувати системну або профілактично-просвітницьку, або вже корекційно-розвивальну роботу з класом, окремими учнями. З цією метою необхідно застосовувати професійний інструментарій (тренінгові програми, сучасні технології психологічного впливу, корекції та психотерапії), які пройшли експертизу та рекомендовані до використання у закладах освіти. Розпочинати цю роботу необхідно з учнями молодшого шкільного віку, опираючись на результати соціометрії, експертну оцінку стану благополуччя батьків 1-4-х класів.

У профілактичній роботі вчителі повинні застосовувати різноманітні методи роботи: робота з художніми творами, які торкаються проблеми цькування (під час читання учні співпереживають, порівнюють себе з героями твору, які відчують страждання), написання творів (есе) на тему булінгу, мобінгу (у процесі написання твору учень може висловити своє ставлення, відчути проблему). [4]

У сучасній школі не можна обійтись без батьківської допомоги, спрямованої на виявлення та запобігання цькування, а також агресивних дій з боку дітей. Батьки здатні допомогти своїй дитині і запобігти цькуванню її в школі. *Діти часто не знають, як самостійно розв'язати певні проблеми. Проблема булінгу, мобінгу – не виняток. Для батьків дуже важливо вітати попередити або належним чином відреагувати на ситуацію насилля, цькування, в які потрапляють їхні діти. Вони мають бути уважними, спілкуватися та підтримувати своїх дітей.*

Роль батьків полягає в тому, щоб: підтримувати у дитини адекватну самооцінку; не піддавати її постійній оціці (гіперопії); щоденно цікавитися у дитини не тільки навчальними досягненнями (оцінками), але і тим, як пройшов день (які відбувалися події протягом дня, особливо на перервах); запитувати про те, які у неї стосунки з однокласниками та вчителями; у яких заходах класу вона брала участь; чи спілкується вона зі старшими або молодшими дітьми.

Робота учителів з батьками – вагомий аспект у вихованні підростаючого покоління, бо поведінка підлітка в суспільстві часто залежить від того, у якій сім'ї виховується дитина, і які моральні та соціальні пріоритети має родина. [7]

Змінити ситуацію пасивності батьків, їх низької зацікавленості і байдужого «відбуття» зможе різноманітність форм проведення батьківських зборів, обов'язкове

включення батьків в діалог, запрошення до роботи з батьками фахівців різних профілів. Доцільно застосовувати діагностичні методики по виявленню різних ознак і їх оцінці, пам'ятки і рекомендації для батьків.

Головними напрямками профілактики правопорушень серед неповнолітніх можна вважати: правове виховання, організація дозвілля, профілактика вживання алкоголю та наркотиків.

Правопорушення, здійснені неповнолітніми, – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повно цінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Заходи правового виховання в закладі освіти, спрямовані на профілактику правопорушень, можна розподілити на такі напрями:

- надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів;
- проведення вікторин, тематичних уроків (для молодших школярів);
- зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців (екскурсії до відділів поліції, організацій).

Серед методів, що можуть використовуватися з метою правового виховання неповнолітніх: вербальні методи – роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів, лекції, дискусії, диспути з правових питань, «круглі столи» з правових питань та інші; інтерактивні методи – ігри, рольові ігри, вправи, тренінги, конкурси.

Фактором ризику щодо можливості скоєння правопорушень неповнолітніми є не тільки брак правових знань, а й відсутність системи дозвілля, проведення часу без певної мети та заняття.

Профілактична діяльність щодо попередження правопорушень серед неповнолітніх може проводитись як у рамках навчального процесу, так і в позашкільний час. Форми та методи роботи мають відповідати віку дітей, викликати в них зацікавлення та спонукати до роздумів.

Профілактика правопорушень відбувається також за методикою «рівний-рівному», коли самі неповнолітні отримують правову підготовку та проводять заходи для своїх однолітків, організовують їхнє дозвілля, здійснюють консультування.

Проведення профілактичних заходів серед дітей та учнівської молоді сприяє формуванню правосвідомості та правової поведінки учнів, відповідальності за своє життя, розвиває активність, самостійність, творчість, створює умови для самореалізації особистості учня. [1]

На думку фахівців, у роботі з дітьми з проявами агресивної поведінки педагогічну діяльність необхідно спрямовувати на:

- корекцію взаємовідносин з оточуючими;
- подолання егоцентризму (характерної риси агресорів);
- розвиток стійкого і виразного інтересу до якого-небудь виду діяльності;
- виховання вольових рис характеру (уміння доводити справу до кінця, досягати поставленої мети, уміння стримувати себе, зокрема в конфліктній ситуації);
- тренування уваги, спокою, терпіння (рекомендовано в таких випадках: конструювання, моделювання, випалювання, різьба по дереву, витинання, вишивання).

Не слід дітям із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими дітьми – це може спровокувати прояви жорстокості. Так званих агресорів треба вчити аналізувати свої почуття і почуття інших людей, також вчити з розумінням ставитися до індивідуальних відмінностей у різних людей, вчити справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом.

Для поліпшення проведення соціально-педагогічної допомоги та профілактики подолання негативних явищ в учнівському середовищі серед неповнолітніх в закладі освіти, рекомендуємо наступне:

1. Налагоджувати та підтримувати співпрацю з організаціями, що працюють у сфері попередження протиправних дій неповнолітніх, залучати до співпраці громадські організації.

2. Урізноманітнювати форми та методи профілактики, збільшувати застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, які передбачають пасивне сприйняття інформації, використовувати диспути, дискусії, вікторини, які активніше залучають слухачів, а також інтерактивні методи подання інформації (тренінги, сюжетно-рольові ігри, вправи).

3. Сприяти розробці та впровадженню програм, які організовують дозвілля підлітків.

4. Залучати правоохоронців до спільних заходів дозвілля дітей (спортивних змагань, конкурсів) та для проведення сюжетно-рольових ігор з метою ознайомлення з роботою правоохоронних органів.

5. Готувати волонтерів, які можуть стати контактними особами для дітей, схильних до девіантної поведінки.

6. Для проведення заходів з правової освіти залучати відповідних фахівців та проводити заходи за методикою «рівний-рівному». [4]

Список використаних джерел та літератури

1. Безпалько О.В., Зимівець Н.В., Журавель Т.В., Лютий В.П. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній. – К.: ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”, 2007. – 190 с.

2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208с.

3. Зимівець Н.В. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади. – К.: Наук. світ, 2004. – 205 с.

4. Лютий В. П. Соціальна профілактика. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 207.

5. Алексеєнко Т.Ф. Соціальна педагогіка: словник-довідник/ за заг. ред. – Вінниця: Планер, 2009. – 542 с.

6. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки / С. Стельмах // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Вип LVI. – Слов'янськ: СДПУ, 2011. – С. 431-440.

7. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. / Ягупов В. В. – К.: Либідь, 2002. – 560с.

8. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html

9. Мобінг в школі: як допомогти дитині подолати агресію в класі? Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://kodwa.com.ua/mobing-v-shkoli-yak-dopomogti-ditini-podolati-agresiyu-v-klasi.html>.

Дмитрук Ю.О.,

вихователь-методист

Хмельницького ЗДО №10 «Веселка»

Психологічні особливості впливу сім'ї на формування особистості

У статті розкрито психологічні особливості впливу сім'ї на формування особистості. Яким чином впливає склад сім'ї на формування особистості. Головним осередком становлення і розвитку дитини залишається родина. Уроки життя здобуті в сім'ї, мають величезну виховну силу, бо дають їх найближчі люди – мама, тато.

Ключові слова: родина, дитина, заклад дошкільної освіти, особистість, психологічні якості, розвиток.